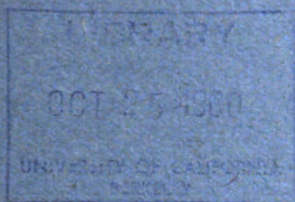

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 3—6

[*Naš jezik*]

БЕОГРАД 1960

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Александар Белић	69
2. <i>М. С. Московљевић</i> : Сећање на једну дијалектолошку екскурзију с професором Белићем	81
3. <i>Др Хамдија Кайџић</i> : Боравак професора д-р Александра Белића у Херцеговини 1903 г.	84
4. <i>Ирена Грицкај</i> : Академски речници и њихови задаци	88
5. <i>Павле Ивић</i> : Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас	101
6. <i>М. Стевановић</i> : О једном основном и неколика узредна проблема	108
7. <i>В. М. Мишовић</i> : О речима <i>глукоза - гликоза, валенца - валенија, суйсџанца - суйсџанија</i>	139
8. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>свију</i> у савременом књижевном језику	143
9. <i>Милија Ситанић</i> : Квантитет завршног самогласника компаратива прилога	149
10. <i>Петар Ч. Сладојевић</i> : Квантитет завршног самогласника 3 л. мн. аориста и имперфекта	154
11. <i>Живојин Ситанојчић</i> : <i>Делићи</i> мишљење и слични изрази	156
12. <i>М. С. Лалевић</i> : О неким синтаксичким колебањима	165
13. <i>Берислав М. Николић</i> : Осврт на приповедачки стил Бранка Ђошића	171
14. <i>Језичке йоуке</i>	180

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник д-р МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора д-р Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

О РЕЧИМА ГЛУКОЗА — ГЛИКОЗА, ВАЛЕНЦА — ВАЛЕНЦИЈА, СУПСТАНЦА — СУПСТАНЦИЈА

I

У стручној (хемијској) литератури углавном се употребљава назив *глукоза*, а у неким другим публикацијама, поглавито медицинским (часописима, уџбеницима, приручницима), *гликоза*. Поред тога постоје и обични („тривијални“) називи: *грожђани шећер*, *дексироза* (у фармакопеји *Saccharum amylicum*, *Saccharum iucum*). Питање је: који од ова два назива, глукоза или гликоза, треба усвојити као главни („обавезни“) термин на који би се онај други упућивао.

Име овом угљеном хидрату дао је велики француски хемичар Dumas још 1838 г.¹: „Предлажем да се овај шећер зове *glucose* (γλευκος, шира, кљук)“. Ово име је усвојено у овом облику код већине народа још од самог почетка. Међутим, код других хемијских једињења чија су имена такође изведена од грчког γλευκος (сладак), као што су: гликол, глицерин, гликокол, грчко и *џсилон* замењено је латинским ипсилоном, дакле: *glycol*, *glycerin* . . . , па је према томе и назив *glucose* преправљен у *glycose*. Против такве промене овога имена устао је један од највећих хемичара тога доба и један од најзаслужнијих истраживача у области угљених хидрата — Емил Фишер (E. Fischer)²; он је рекао: „Неоправдано ми, даље, изгледа у Немачкој уобичајено преиначавање глукозе (*Glucose*) у гликозу (*Glycose*), јер је Dumas зацело у доброј намери избегао слово „у“, које се налази у глицерину (*glycerin*), да би створио нарочито име „gluc . . .“ Романски народи и Енглези задржали су ово име; што је оно у Немачкој промењено, или је чиста самовоља или филолошка педантерија“. После тога Немци напуштају назив *Glycose* и сада као главни термин у стручној литератури употребљавају само *Glucose*. Овакав, првобитни

¹ S. B. Dumas, Comptes rendus, 7, 1909 (1838).

² E. Fischer, Berichte d. deutschen Chem. Gesellschaft, 23, 934 (1890).

начин транскрипције, без обзира на изговор код појединих народа, усвојен је у међународној хемијској номенклатури (франц. *glucose*²; нем. *Glucose* одн. *Glukose*; енгл. *glucose*; тал. *glucosa*; руски *глюкоза*).

У сагласности с тим и природни или синтетички производи који као једну компоненту садрже шећере везане с неким другим једињењем називају се *гликозиди* (*glyc ...*), а само глекозиди глукозе означавају се као *глюкозиди* (*gluc ...*).

II

Хемијски термин *валенца* (нем. *Valenz*) начињен је пре близу сто година (1865) у Немачкој од латинске речи *valere* (имати вредност, вредети), па су тај термин прихватили и други народи (франц. *valence*; енгл. *valence, valency*; тал. *valenza*; руски *валентнось*). Од истог глагола направљен је и придев *валентан* (једновалентан, двовалентан итд.). Поред тога, Немци су одмах и превели те речи: *Wertigkeit, -wertig, (zweiwertig — bivalent, dreiwertig — trivalent)*.

Код нас су оба термина (*валенца* и *валентан*) одмах директно узета из немачког. Међутим, доцније, иако реч валенца није раније постојала, неки су аутори, по аналогiji с речима које су узете из латинског и које код нас имају латински наставак -ија, сматрали да је боље и правилније говорити и писати *валентија*.

III

Латинска реч супстанција (*substantia*, од глагола *substare*) има више значења, као и од ње изведен придев супстанцијалан (*substantialis*), која, између осталог, означава материју, тело, материјал од чега је нешто начињено. У хемију је уведена у новије време и има одређено значење.

При крају XIX и почетком XX века материја од које се састоји неки елеменат, неки природни или синтетички производ, називала се *тело* (нем. *Körper*; франц. *corps*). Говорило се и писало: тело је мрке боје, тело се раствара у води, тело се може дестиловати, тело се топи без распадања итд., па се и данас понекад каже: тела могу бити чврста, течна и гасовита. Тај термин се једино задржао у француском: *corps simples* (проста тела, еле-

² Француски се и неки други шећери пишу са и: *fructose, gulose...*, а код нас се каже само *фруктоза, гулоза*.

менти), *corps pur* (чиста тела) итд.; гвожђе је, напр., у француском *corps* (тело), а гвоздени клинац је предмет (*objet*). Насупрот томе, у Немачкој је реч *Körper* замењена речју *Stoff*, која означава и материју, а доцније је уведена за ознаку ових речи још и *Substanz*. У англосаксонским земљама одмах је узета у том значењу реч *substance*, а у руском *вещество*. Ова руска реч (вештаство) раније се и код нас употребљавала (вештаствене именице), али не у хемији. У хемији се и код нас све до Првог светског рата употребљавала реч *тело*. Код Хрвата је направљена реч *тјвар* која означава и материју и супстанцу (тело).

Тако су реч материја (у ужем смислу), тело и супстанца били синоними, мада се ове две последње нису никада употребљавале место речи материја у њеном ширем значењу; речју тело обично се сада означава део материје који је просторно ограничен (у тродимензионалном смислу). Термин *суйсџанца* данас означава у хемији оно што има специфичне или одређене особине. Тако су супстанце: кречњак, шећер, алкохол итд. Поред тога, супстанцом се означава све оно што се изолује и испитује: чиста супстанца, прекристалисати супстанцу, одмерити супстанцу за анализу, формула супстанце итд. Ова нам је реч, у овом значењу и овом облику, дошла из немачког.

IV

У српскохрватском језику, по правилу, речи латинскога порекла с наставком *-енција* употребљавају се с тим наставком а не, према немачком односно италијанском језику, с наставком *-енца*, дакле: конференција, конкуренција, тенденција, декаденција, итд., а не: конференца, тенденца, декаденца . . . И заиста, у највећем броју случајева те се речи употребљавају у првом облику. Међутим, има изузетака, тј. има речи које се говоре с наставком *-енца*. Што су у том облику примењене зависило је од извора из којег су дошле, од значења које су имале и од времена када су узете. Тако се каже само: *каденца* (у музици или иначе; према латинском би било каденција, *cadentia*), *сџанца* (у музици), *лиценца*: купити или добити лиценцу за неки патент (иначе се каже лиценција); *скаденца* (рок за плаћање менице, менични роковник). У неким случајевима постоји донекле и диференцијација у значењу. Тако је *инфлуенција* у физици, а у медицини се једно употребљавао облик *инфлуенца* (назоб, ранији назив за грип); обрнуто, у медицини се каже *џрошуберанција*, а у астрономији

йрошуберанце (сунчане). Чешће су у употреби *дисџанца* (бити на дистанци, одржати дистанцу) и *инсџанца* (жалити се вишој инстанци) него дистанција и инстанција. Различне су облике добиле речи: *амбуланџа* (од латинског *ambulare*; франц. *ambulance*; нем. *Ambulanz*, према латинском би требало да буде *амбуланџија*), *амбијенџи* (од латинског *ambire*; франц. *ambiance*; нем. *Ambianz*, а према латинском би било амбијенција). Талијанска варош *Firenze*, *Fiorenze*, раније се звала код нас Флоренца, ређе Флоренција, а сада *Фиренца* (франц. *Florence*, нем. *Florenz*, према латинском би било *Флоренција*, *Florentia*).

Према свему овоме облици *валенца* (која се једино употребљава у хемији и сродним наукама, а има специјално значење) и *суйсџанца* (чије је значење у хемији такође донекле диференцирано и од које у овом значењу не постоји адјектив) у најмању руку су равноправни с дужим облицима, *валенџија* и *суйсџанџија*.

В. М. Мишовић